

TADEUSZ PALECZNY¹

MIĘDZYKULTUROWE TYPY TOŻSAMOŚCI – POMIĘDZY INTEGRACJĄ A ASYMILACJĄ

Słowa kluczowe: tożsamość, międzykulturowość, relacje społeczne

1. ASYMILACJA CZY INTEGRACJA?

Asymilacja jest złożonym ciągiem zjawisk spontanicznych i planowanych, skomplikowanym i długotrwałym procesem, w którego trakcie i wyniku dochodzi do częściowego albo całkowitego połączenia bądź zlania się elementów składowych co najmniej dwóch grup kulturowych. Asymilacja przebiega zarówno w wymiarze strukturalnym, międzygrupowym, makrospołecznym, jak i kulturowym i psychologicznym. Asymilacja nie tylko jest procesem scalania, nakładania się na siebie i zlewania dwóch lub większej liczby kultur, lecz także prowadzi do przemian postaw, zachowań i orientacji uczestników. Asymilacja, w odróżnieniu od integracji, prowadzi w dłuższych okresach do głębokich przemian tożsamości, polegających głównie na jej uniwersalizacji i ewolucji od węższych, partykularnych, prenarodowych rodzajów do nowych, narodowych i postnarodowych jej form. Na skutek asymilacji w cyklu kilku generacji (najczęściej trzech pokoleń) w konfiguracji kultur grup składowych uczestniczących w kontakcie kulturowym dochodzi do łańcucha zmian powodujących tworzenie się nowego systemu wartości i ładu normatywnego. Zmiany te zachodzą zarówno w strukturze społecznej, kulturze, jak i osobowości uczestników procesów asymilacji².

---

¹ Prof. dr hab.; Uniwersytet Jagielloński w Krakowie; ORCID: 0000-0002-7272-8864; e-mail: tadeusz.paleczny@uj.edu.pl.

² Zob. M.M. Gordon, *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*, New York 1964; I.L. Child, *Italian or American? The Second Generation in Conflict*, New Haven, CT 1943; M.R. Fallows, *Irish Americans. Identity and Assimilation*,

Integracja jest procesem składowym asymilacji. Asymilacja nie może zająć bez przystosowania, akomodacji, obywatelskiej i zawodowej adaptacji jednostek i grup do społeczeństwa przyjmującego. Integracja jest pierwszą fazą procesu asymilacji, polega na strukturalnym przystosowaniu się ludzi i grup wchodzących w kontakt międzykulturowy do prawnych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych norm i wymogów społeczeństwa przyjmującego. Integracja jest procesem, któremu podlegają uczestniczący w transferze przestrzennym i międzykulturowym imigranci, przesiedleńcy, wygnańcy, uciekinierzy. W dłuższych historycznych ciągach interakcji międzykulturowych, stanowiących następstwo kolonizacji, podboju czy aneksji, zjawiska integracji zachodzą wolniej, napotykać szereg kulturowych barier i konfliktów ideologicznych. Początkiem asymilacji, prowadzącej w konsekwencji do łączenia w tożsamości uczestników elementów złożonego, międzykulturowego doświadczenia i dziedzictwa, jest dwujęzyczność i dwukulturowość. Dwukulturowość, przyjmująca różne wersje, jest punktem wyjścia do kształtowania złożonej międzykulturowej identyfikacji. W rzeczywistości występują różnorodne warianty dwujęzyczności i dwukulturowości, będącej odpowiednikiem biwalencyjnej tożsamości kulturowej³.

Do najważniejszych wersji dwukulturowości należą następujące:

1. Dwukulturowość symetryczna, współrzędna, której towarzyszy podwójna kompetencja językowa. Jest to sytuacja ludzi urodzonych i wychowanych w dwu różnych kulturach. Podlegają jej zazwyczaj imigranci i etnicy, czyli członkowie prenarodowych grup kulturowych, takich jak kaszubska, śląska, łemkowska. Dwukulturowość taka cechuje także członków transkulturowych zbiorowości migracyjnych, na przykład członków drugiego pokolenia, ale też zuniwersalizowanych obywateli Kanady, Australii czy Stanów Zjednoczonych. Dwukulturowości tego typu towarzyszy zwiększony poziom kompetencji międzykulturowej i podzielanej, transkulturowej tożsamości.

2. Dwukulturowość złożona, w której jeden z języków (etniczny) niekiedy jest uważany za odmianę, dialekt języka nadrzędnego bądź też jest

---

Englewood Cliffs, NJ 1979; *Założenia teorii asymilacji*, red. H. Kubiak, A. Paluch, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980; G. Babiński, *Więź etniczna a procesy asymilacji. Przemiany społeczności etnicznych: zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Kraków 1986.

³ Zob. M.D. Rutledge, *Towards a Theory of Biculturalism*, [w:] *Biculturalism, Self Identity and Societal Transformation (Research in Race and Ethnic Relations, Volume 15)*, red. M.D. Rutledge, Bingley 2008, s. 9–29.

zdominowany przez język bardziej uniwersalny. W tym typie dwukulturowości języki mieszają się ze sobą, zachodzą na siebie, tworząc wspólne, choć nie całkiem nakładające się na siebie konteksty kulturowe. Dwukulturowość tego typu cechuje społeczeństwa nie do końca zintegrowane i zasymilowane, zawierające mniejszości plemienne i etniczne, których członkowie posługują się dwoma językami: oficjalnym (obowiązującym) i wspólnotowym. Jeden z nich jest językiem publicznym, drugi prywatnym. W tym przypadku mówimy o typie dwujęzyczności monokulturowej, monowalencyjnej.

3. Dwukulturowość podrzędna, monojęzyczna, w której dominuje podzielana, wielowariantowa tożsamość dwukulturowa przy monojęzycznej kompetencji komunikacyjnej. Jest to typ dwukulturowości podrzędnej, cechującej członków zasymilowanych potomków imigrantów.

Dwukulturowość, tak samo jak towarzysząca jej symetryczna bądź asymetryczna kompetencja językowa, jest wersją wyjściową do konstruowania i utrwalania tożsamości międzykulturowej. Dwukulturowość jest następstwem zaawansowanej integracji, umożliwiającej akulturację i asymilację osobowościową.

Asymilacja jest w zasadzie jednocześnie procesem transkulturacji i uniwersalizacji tożsamości, prowadzącym w długich okresach do wyłonienia i rozwoju nowego wielokulturowego społeczeństwa. Procesy narodotwórcze, amerykańskiej, europeizacji czy globalizacji są w pewnym sensie wariantami procesów asymilacji, podobnie jak zjawiska panindianizmu, skandynawizacji, chrystianizacji czy hinduizacji. Asymilacja obejmuje różnorodne zjawiska, w tym unifikacji i uniwersalizacji językowej, synkretyzacji religijnej i hybrydyzacji rasowej, etnicznej, prowadząc do wyłaniania i utrwalania nowych, transkulturowych rodzajów tożsamości. Zarazem jednak asymilacja nie oznacza, jak twierdzi część krytyków procesów westernizacji, amerykańskiej, europeizacji czy globalizacji, tendencji do homogenizowania kultur składowych, ich unifikowania i standaryzowania. Zjawiskom powstawania transkulturowych społeczeństw i odpowiadających im rodzajów tożsamości towarzyszą co prawda zjawiska uniwersalizacji i w niektórych wymiarach, na przykład języka, homogenizacji i unifikacji, jednak jednocześnie są one równoważone przez wyłanianie się nowych, międzykulturowych rodzajów więzi, tożsamości i struktur społecznych⁴. W wyniku asymilacji, która przy-

---

⁴ Zob. H.J. Gans, *Toward a Reconciliation of „Assimilation” and „Pluralism”: The Interplay of Acculturation and Ethnic Retention*, „International Migration Review” 1997,

biera także postać kreolizacji, hybrydyzacji i synkretyzacji, tworzą się nowe, nieistniejące wcześniej obszary odrębności i różnorodności kulturowej.

Asymilacja przebiega według różnorodnych wzorów i wbrew wczesnym twierdzeniom⁵ teoretycznym nie jest tylko jednokierunkowa, wyłączna, totalna czy nieuchronna⁶. Nie zawsze proces integracji musi się kończyć pełną asymilacją. Asymilacji towarzyszą także konflikty, proces scalania kultur napotyka różne bariery i przeszkody natury ideologicznej, politycznej, ekonomicznej czy kulturowej. Istnieją różnorodne odstępstwa od jednokierunkowego, uniwersalizującego, transkulturowego modelu asymilacji⁷. Może ona prowadzić także do częściowego jedynie uczestnictwa w nowym systemie społecznym, bez pozbywania się i utraty własnego języka, religii i tożsamości. W każdej grupie kulturowej istnieje zawsze część stawiająca procesom asymilacyjnym opór, który przenosi się na kolejne pokolenia i trwa o wiele dłużej, niż zakładają modele teoretyczne i wymogi polityczne społeczeństwa przyjmującego.

Na temat asymilacji, przeciwstawianej często wielokulturowości i pluralizmowi, wypowiadało się wielu, zwłaszcza amerykańskich socjologów. W klasycznych ujęciach, dominujących w socjologii stosunków etnicznych właściwie do końca lat 80. XX wieku, asymilacja traktowana była jako międzykulturowa wersja wielokulturowości. Asymilacja miała redukować i znosić zróżnicowanie kulturowe, zwłaszcza językowe i religijne. Przekonanie takie okazało się jednak fikcją. W społeczeństwach o imigracyjnym rodowodzie i wieloetnicznym składzie, takich jak społeczeństwo amerykańskie w Stanach Zjednoczonych, kanadyjskie czy brazylijskie, mają miejsce zjawiska renesansu odrębności etnicznej, utrzymywania się separatyzmów językowych i braku pełnej asymilacji narodowej drugiego i kolejnych pokoleń w obrębie skupisk etnicznych. Również klasyczne teorie asymilacji nie były

---

nr 31 (4), s. 875–892; M. Zhou, *Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation*, „International Migration Review” 1997, nr 31 (4), s. 825–858; N. Glazer, *Is Assimilation Dead?*, „Annals of the American Academy of Social and Political Sciences” 1993, nr 530 (1), s. 122–136; N. Glazer, D.P. Moynihan, *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*, Cambridge, MA 1963; R. McL. Harris, J.J. Smolicz, *Australijczycy polskiego pochodzenia. Studium adaptacji i asymilacji młodego pokolenia*, przeł. i opr. G. Babiński, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984.

⁵ Zob. M.M. Gordon, *Assimilation...*, *op. cit.*

⁶ Zob. H.J. Gans, *Toward...*, *op. cit.*

⁷ Zob. M. Zhou, *Segmented...*, *op. cit.*

zdolne w pełni opisać i wyjaśnić przyczyn niedostosowania imigrantów muzułmańskich do krajów europejskich. Procesy przystosowania, adaptacji i asymilacji imigrantów przybierają różne postaci i przebiegi. Generalnie prowadzą do jakiejś formy transkultuacji, ale rozciąga się ona na skali od podwójnej tożsamości po złożoną, wielokrotną tożsamość cywilizacyjną.

Asymilacja w ujęciu transkulturowym uniwersalizującym, w tym globalizacyjnym, wydaje się jedną z najważniejszych tendencji wśród przemian współczesnych wspólnot kulturowych uczestniczących w konstruowaniu społeczeństw wielokulturowych. W wyniku asymilacji z jednej strony zwiększa się obszar jednorodności, wspólnoty wartości, interesów, kodów komunikacyjnych, poczucia solidarności i jedności obywatelskiej, lojalności wobec instytucji państwa, z drugiej pojawiają się nowe, obok istniejących, wymiary odrębności międzykulturowej. Te dwa przeciwstawne jak się wydaje procesy wzajemnie się warunkują, przenikają i są ze sobą powiązane. Egzemplifikacją tej zależności są przemiany statusu społecznego i tożsamości kulturowej zarówno ludów podlegających podbojowi i kolonizacji, jak i tych o genezie imigracyjnej.

Najczęstszym obecnie zjawiskiem i najważniejszym procesem jest integracja i asymilacja imigrantów. Imigracja stanowi we współczesnym świecie najważniejszy, skorelowany także z dyskursami: międzykulturowym, transkulturowym, postkolonialnym, zespół zjawisk i procesów. Proces asymilacji imigrantów i tworzonych przez nich skupisk jest jednym z centralnych problemów współczesnych relacji międzykulturowych. Jest zarówno wyzwaniem teoretycznym, jak i ideologiczno-politycznym, przybierającym konkretne formy prawne i przejawiającym się w praktycznych sposobach włączania imigrantów w obręb wielokulturowych społeczeństw przyjmujących. Inne strategie i polityki stosują kraje o postkolonialnym i postimigracyjnym rodowodzie, takie jak Stany Zjednoczone, inne zaś jednorodne, monocentryczne państwa narodowe, takie jak Polska czy Norwegia. Inny status mają imigranci w europejskiej strefie Schengen, jeszcze inny w wielokulturowej Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, różny od modelu niemieckiego czy szwedzkiego. Asymilacja, jako proces spajania i integrowania w jedno społeczeństwo różnych zbiorowości składowych, uzgadniania systemów wartości i norm pomiędzy uczestniczącymi w tym procesie grupami kulturowymi oraz ich członkami, tworzenia nowej ideologicznej, politycznej i subiektywnej jedności, prowadzi do różnych, także niepożądanych konsekwencji. Jedną z nich jest marginalizacja, alienacja i wykluczenie części imigrantów oraz „wypchnięcie” ich – z różnych przyczyn – poza przestrzeń

asymilacyjną i poza granice integracji społecznej. Zjawiska te wynikają częściowo z nastawienia i ideologii zbiorowości imigracyjnej oraz z cech kulturowych, w tym religijnych, a także cech osobowości imigrantów. Częściowo zaś stanowią rezultat niechęci społeczeństwa przyjmującego, barier komunikacyjnych, ekonomicznych, obyczajowych. Imigracji towarzyszą zjawiska dyskryminacji, uprzedzeń, nierówności, trudności w przystosowaniu do panujących wymogów. Jednoczesna ideologiczna orientacja na stawianie oporu asymilacji, traktowanej jako wykorzenianie, pozbawianie macierzystej tożsamości, prowadzi do pozostawania „na uchodźstwie”, „na emigracji” także w drugim pokoleniu imigrantów i w pokoleniach kolejnych.

Tabela 1. Fazy i rodzaje asymilacji imigrantów

	Monocentryzm	Transkulturowość	Uniwersalizm
Akomodacja	zbiorowość imigracyjna, poziom organizacyjny na poziomie grup pierwotnych, przystosowanie i adaptacja, uczestnictwo w życiu zawodowym i politycznym, częściowa dwujęzyczność z dominacją języka macierzystego	świadomość partycypacji w wielokulturowym społeczeństwie, rodzące się poczucie podwójnej przynależności	pełne uczestnictwo w społeczeństwie obywatelskim
Akulturacja	grupa etniczna, tożsamość dwukulturowa, amalgamacja, dwujęzyczność	tożsamość transferu, poziom organizacji grup wtórnych i instytucji grupowych, hybrydyzacja, synkretyzacja, kreolizacja	dojrzała tożsamość zuniwersalizowanego etnika
Asymilacja	brak bądź jednorodna tożsamość zuniwersalizowana	bi- i poliwalencja, etniczna tożsamość mieszana, łącznikowa, hybrydalna	amerykanizacja, europeizacja, globalizacja
Odrębność	separacja przestrzenna, dzielnice i getta etniczne, rezerваты kulturowe, monowalencja, ekskluzywizm, marginalizacja, wykluczanie	macierzysta tożsamość kulturowa, monowalencja	brak

Źródło: opracowanie własne.

Brak asymilacji prowadzi do tworzenia czegoś w rodzaju rezerwatów kulturowych, dzielnic i gett etnicznych czy rasowych, ekskluzywnych wspólnot religijnych. Poza procesem scalania, integrowania i asymilowania pozostają niektóre plemiona autochtoniczne, asymilacji z trudem podlegają Romowie, dalekie od pełnej asymilacji pozostają grupy religijne amiszów.

Emigracja jako sytuacja kontaktu oznacza początkowo pozostawanie „na obczyźnie”, dobrowolne lub przymusowe wyobcowanie, alienację i często marginalizację. Prowadzi do zjawisk dezorganizacji społecznej⁸, dezorientacji kulturowej⁹, rozmywania tożsamości kulturowej. Jest nie tylko procesem, polegającym na wycofaniu i ucieczce z jednego systemu społecznego i poszukiwaniu miejsca w innym, lecz także stanem ducha, rodzajem nastawienia oraz świadomości jednostek i grup decydujących się na transfer przestrzenny lub psychiczny.

Niemniej wyjazd i rezygnacja z uczestnictwa – niekoniecznie oznaczające utratę praw publicznych czy pozbawienie obywatelstwa – stwarzają konieczność reorientacji znanych i przyswojonych systemów wartości czy hierarchii norm. Emigracja oznacza utratę bezpieczeństwa, kryzys tożsamości, odcięcie od dotychczasowych związków.

W miejsce utraconych związków winny pojawić się nowe. Zanim jednak do tego dochodzi, przed tym, jak zbudowana zostanie nowa sieć interakcji, emigranci muszą przestawić swoją świadomość na nowe otoczenie, dostosować się do wymogów społeczeństwa przyjmującego. Nie będąc uczestnikami starego porządku społecznego, emigranci nie stają się także pełnoprawnymi członkami nowego. Wyrwani z jednego środowiska, znajdują się w drodze do drugiego. Wyjąwszy przypadki dwu- lub wielojęzyczności wynikające z mieszanego pochodzenia etnicznego emigranci skazani są na obcość i alienację w nowej rzeczywistości społecznej. Poddani marginalizacji jeszcze przed podjęciem emigracji, w kraju pochodzenia, zmuszeni są do pozostawania w przestrzeni kulturowej lokującej się gdzieś pomiędzy starym i nowym porządkiem społecznym¹⁰.

---

⁸ W. Thomas, F. Znaniecki, *Chłop polski w Europie i Ameryce*, t. 1–5, Warszawa 1976.

⁹ E.P. Hutchinson, *Immigrants and Their Children 1850–1950*, New York – London 1956; *Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans*, „International Migration Review” 1997 (Special Issue: 120), nr 31 (4).

¹⁰ Zob. J. Zubrzycki, *Żołnierze i chłopci. Socjologia emigracji polskiej*, przeł. T. Paleczny, „Przegląd Polonijny” 1989, z. 4, s. 5–23.

Porzucenie znanego miejsca w jednym systemie społecznym i emigracja do innego nie oznaczają automatycznie zajęcia wygodnej i aprobowanej pozycji w kraju osiedlenia. Wręcz przeciwnie, pozycja ta bywa osiągnięta z trudem, wymaga nakładu sił i czasu. Emigracja prowadzi do wyłonienia się pewnego szczególnego typu świadomości, polegającej na gotowości do podjęcia wyzwań, mobilizacji do walki z przeciwnościami, motywacji do uczenia się i przyswajania nowej wiedzy, ale zarazem determinuje ją niepewność, podzielona lub wielokrotna tożsamość, brak poczucia bezpieczeństwa¹¹. Emigracja stanowi zespół zjawisk, obejmujący zarówno obiektywne procesy i ruchy społeczne dotyczące grup i jednostek, jak i postawy i świadomość biorących w niej udział ludzi. Jest nie tylko dynamicznym procesem przechodzenia z jednego systemu społeczno-kulturowego do innego, ale także formą świadomości kształtującej postawy i tożsamość jego uczestników¹².

Emigranci stają się nosicielami elementów kulturowych dwu lub większej liczby systemów społeczno-kulturowych. Uczestnictwo w kilku porządkach prowadzi do zjawisk dwu- i wielojęzyczności. Wielokulturowość emigrantów, ich podzielona tożsamość, znajomość kilku języków wyznaczają obiektywne podstawy przekształceń świadomości i tożsamości emigrantów oraz tworzonych przez nich grup etnicznych.

Warunkiem zajścia asymilacji jest otwarcie na nową, transkulturową, bardziej uniwersalną od własnej kultury przestrzeń wartości i zachowań, w której możliwe jest nawiązanie nie tylko współpracy, ale także komunikacji z członkami uczestniczących w tym procesie innych grup kulturowych. Najczęstszym efektem asymilacji jest transkulturowanie, czyli zjawiska obejmujące zarówno akomodację, akulturację, jak i przemiany tożsamości oraz osobowości imigrantów.

Asymilacja nie zachodzi bez przyjęcia nowej tożsamości transkulturowej, przybierającej postać mieszanej identyfikacji międzyrasowej, międzyetnicznej, międzynarodowej i międzycywilizacyjnej. Następstwa asymilacji są o wiele głębsze i trwalsze niż efekty przystosowania, adaptacji i integracji społecznej bez transformacji własnej identyfikacji oraz form organizacji grupowej.

---

¹¹ Z. Mach, *Niechciane miasta – migracja i tożsamość społeczna*, Kraków 1998.

¹² A. Portes, *Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities*, „International Migration Review” 1997, nr 31 (4), s. 799–826; W. Petersen, *A General Typology of Migration*, „American Sociological Review” 1958, nr 23 (2), s. 256–266.

Ostatnią i także rzadko osiąganą fazą i postacią asymilacji jest uniwersalizacja, prowadząca do wyłonienia nowego rodzaju tożsamości zuniwersalizowanego monisty. Procesy asymilacji prowadzą na razie, w większości znanych przypadków, do przyjmowania podwójnej bądź wielokrotnej identyfikacji kulturowej z dominacją jednej z nich, stosownie do odczuwanej oraz uznawanej więzi z pierwotną grupą odniesienia. Uniwersalizacja jest następstwem wielopokoleniowych, także ideologicznych przemian nie tylko społeczeństwa przyjmującego, ale także kolejnych generacji potomków imigrantów w kierunku wyzbywania się związków z kulturą i tradycją przodków. Ten efekt asymilacji nie jest wszakże w większości stosowanych modeli politycznych narzucany ani wymagany, chociaż docelowo wydaje się być pożądany i zakładany. Większość społeczeństw przyjmujących, szczególnie europejskie, stosuje raczej ideologię i politykę „otwartych drzwi”, zachęcając do asymilacji strukturalnej, integracji społecznej i adaptacji do wymogów kulturowych, bez konieczności pozbywania się macierzystego języka, wierzeń religijnych i rodzimej tożsamości. Fazą przejściową od partykularyzmu etnicznego, rasowego czy religijnego do uniwersalnego społeczeństwa wielokulturowego, transkulturowego jest etniczność. W kontekście procesów asymilacji etniczność rozumiana jest jako faza transferu, okres przechodzenia od macierzystej więzi i tożsamości, poprzez transkulturowe, podwójne i międzykulturowe charakterystyki osobowościowe, do zuniwersalizowanej identyfikacji z nowym typem społeczeństwa wielokulturowego.

2. MIĘDZYKULTUROWOŚĆ CZY TRANSKULTUROWOŚĆ?

W istniejących modelach wielokulturowości podmiotami są grupy o różnej wielkości, charakterystyce rasowej, etnicznej, religijnej, zasięgu terytorialnym, funkcjonujące w układach organizacyjnych zdominowanych przez państwa. Najważniejszymi podmiotami relacji międzykulturowych wciąż pozostają narody. Relacje międzykulturowe bywają redukowane do stosunków międzynarodowych, szczególnie w ujęciach, w których są one regulowane i reprezentowane przez instytucje państwowe. Coraz częściej pojawiają się w modelach relacji międzynarodowych koncepcje transkulturowości, w szczególnych wersjach – transnarodowości, w których ponad jednorodnymi, relatywnie wysoce homogenicznymi narodami wyłaniają się ponadnarodowe układy integracyjne. Integracja ta zachodzi w wymiarze

politycznym, ekonomicznym i symbolicznym. Dzieje się tak w wielokulturowych, wielonarodowych społeczeństwach, takich jak brytyjskie (i wiele innych europejskich), amerykańskie czy australijskie. Transkulturowość jest wytworem procesów przenikania się różnych kultur w następstwie podboju, kolonizacji i migracji. O ile konsekwencje kolonizacji należą do najczęściej krytykowanych odmian transkulturowości: w wersjach metyzacji, kreolizacji, synkretyzacji i hybrydyzacji, o tyle najwięcej kontrowersji rodzą obecnie następstwa migracji. Tworzone w wyniku procesów migracyjnych diaspory i zbiorowości złożone z rozproszonych po całym świecie jednostek wywodzących się z jednej grupy kulturowej ewoluują w kierunku globalnych wspólnot sieciowych. Integracja członków jednej grupy kulturowej z wieloma społeczeństwami przyjmującymi, procesy asymilacji i akulturacji, jakim są poddawani, wyłaniają coraz bardziej złożone i transkulturowe przestrzenie transferu tożsamości. Zdaniem Stevena Vertoveca

Transnarodowość rozumiana jako sieć łącząca odległe miejsca z pewnością istniała zanim pojawił się „naród”. Jednak dzisiaj te systemy powiązań, interakcji, wymiany i mobilności są niezwykle gęste i funkcjonują w czasie rzeczywistym, szczególnie te związane z telekomunikacją, służą łączeniu takich sieci z coraz większą szybkością i skutecznością¹³.

Transkulturowe społeczności tworzone są nie tylko przez członków jednej grupy rasowej, religijnej czy narodowej, jak globalne diaspory żydowska, romska czy przykładowo polska. Połączone sieciami powiązań transkulturowych, funkcjonujące w wielu krajach świata zbiorowości imigranckie i postmigracyjne grupy etniczne o jednakowym, wspólnym pochodzeniu narodowym tworzą w istocie rzeczy złożone, globalne społeczności, których nie da się już zredukować wyłącznie do żydowskości, romskości czy polskości. Członkowie tych i wszystkich diaspor tworzą w procesach asymilacji nowe rodzaje więzi i formy organizacyjne. Towarzyszą im nowe typy tożsamości międzykulturowej, tworzące, zależnie od orientacji ideologicznej, tempa asymilacji i przynależności generacyjnej, rozmaite odmiany podwójnej albo potrójnej identyfikacji.

Transnarodowość, czy też transkulturowość, wyłania się i ewoluuje także w przestrzeni międzykulturowej pomiędzy dwoma różnorodnymi grupami kulturowymi lub większą ich liczbą. Kreolizacja jest procesem, w którym

---

¹³ S. Vertovec, *Transnarodowość*, przeł. I. Kołbon, Kraków 2012, s. 3.

podlegające mu w większości elity kolonizacyjne nabywały w pewnym, rosnącym stopniu elementów nowej identyfikacji, odpowiadającej wymogom nowego porządku społecznego i ładu kulturowego. Kolejne fazy transkulturowości prowadzą do wyłaniania odrębnych międzyrasowych czy międzyetnicznych kultur afroamerykańskich i latynoamerykańskich. Nie tylko afro-brazylijskość, ale sama tożsamość brazylijska ma charakter transkulturowy, podobnie jak chilijska czy paragwajska. Obywatele tych krajów, członkowie narodowych wspólnot w Brazylii czy Chile mają w większości mieszane charakterystyki rasowe. Różne mieszanki międzyrasowe i międzyetniczne prowadzą w długich, międzypokoleniowych procesach transferu kulturowego do zjawisk „reprodukcji kulturowej”¹⁴, wyłaniając nowe, międzykulturowe symbole, wartości, tożsamości, wzory komunikacji.

Transkulturowość przybiera różnorodne postaci, pojawiające się zarówno w układach lokalnych, wąskich wspólnotowych kręgach międzykulturowych tworzonych w wyniku amalgamacji, jak też w wielkich, globalnych, sieciowych społecznościach międzykulturowych, wyłaniających się w diasporach afroamerykańskich, latynoamerykańskich czy muzułmańskich w świecie. Transkulturowość bywa analizowana najczęściej w wymiarze międzynarodowym, jak u Ulfa Hannerza¹⁵ czy Stevena Vertoveca¹⁶, ale model ten jest znacznie rozleglejszy i wielowymiarowy w koncepcjach Wolfganga Welscha¹⁷ czy Ajruna Appaduraia¹⁸.

Transkulturowość prowadzi do heterogenizacji kultur, mieszania się, „spinania i splatania” w sieć nowych powiązań różnorodnych elementów składowych uczestniczących w kontakcie kultur. Kontakt jest złożonym, długotrwałym, niekończącym się procesem uzgadniania symboli, wartości, tworzenia i stosowania kodów komunikacyjnych. Odpowiednikami procesu kontaktu są zjawiska integracji, akulturacji, integracji, kreolizacji,

---

¹⁴ *Ibidem*, s. 7–8.

¹⁵ U. Hannerz, *Powiązania transnarodowe. Kultura, ludzie, miejsca*, przeł. K. Franek, Kraków 2006.

¹⁶ S. Vertovec, *Transnarodowość*, *op. cit.*

¹⁷ W. Welsch, *Transkulturowość. Nowa koncepcja kultury*, przeł. B. Susła, J. Wietecki, [w:] *Filozoficzne konteksty rozumu transwersalnego. Wokół koncepcji Wolfganga Welscha*, red. R. Kubicki, Poznań 1998, s. 195–222; W. Welsch, *Tożsamość w epoce globalizacji. Perspektywa transkulturowa*, przeł. K. Wilkoszewska, [w:] *Estetyka transkulturowa*, red. K. Wilkoszewska, Kraków 2004, s. 31–43.

¹⁸ A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, przeł. Z. Pucek, Kraków 2005.

hybrydyzacji, synkretyzacji. W zasadzie można stwierdzić, że transkulturowa, wspólna dla wszystkich uczestników przestrzeń jest odpowiednikiem procesów asymilacji. Asymilacja prowadzi do spajania w jeden złożony system społeczno-kulturowy grup o różnym statusie i wielkości. W procesie asymilacji uczestniczą jednostki i zbiorowości, ludzie i kultury. Transkulturowi odpowiadają różnorodne nowe typy i rodzaje tożsamości wielokrotnej, transferowej, przechodniej, łącznikowej, międzykulturowej. Transkulturowa jest z natury rzeczy międzykulturowa. W koncepcji Wolfganga Welscha tożsamość nie jest stanem świadomości, lecz instrumentem dostosowywania się do świata. Tożsamość transkulturowa wymaga odpowiednich kompetencji, predyspozycji, zdolności – kształtowanych bądź nie przez środowisko społeczno-kulturowe. Nowe rodzaje transkulturowej, w tym transnarodowej więzi są jak kolorowe tkaniny, utkane z różnobarwnych nitki. Tożsamości jednostek i grup podlegających transkulturowi są z natury rzeczy hybrydalne, międzykulturowe¹⁹. Transkulturowość jest przeciwieństwem monokulturowości i monocentryzmu. Kultury i tożsamości transferu międzykulturowego są ze sobą przemieszane, same stając się mieszanką różnorodnych, ulegających stałej destrukuralizacji i rekompozycji elementów. Transkulturowa i konstruowane w jej wyniku rodzaje więzi i typy tożsamości są wielokrotne, podlegając nieustannej aktualizacji w rytm procesów asymilacji. W procesie asymilacji i transkulturowi uczestniczą kultury „przemieszane”, splecione, tworzące nowe konfiguracje połączonych elementów różnych kultur i tożsamości.

W ujęciu Wolfganga Welscha pojawia się koncepcja sieci kulturowych²⁰. Koncepcja ta polega na przyjęciu odpowiednika asymilacji w postaci procesów transkulturowej hybrydyzacji i synkretyzacji, w których tworzy się dynamicznie sieciowa struktura elementów składowych kultur. Poruszanie się po łączących je polach i liniach jest rodzajem kompetencji, która nabywana jest w trakcie transkulturowi i asymilacji. Sieć powiązań transkulturowych, międzygrupowych znajduje odzwierciedlenie w tożsamości uwikłanych w nią ludzi.

---

¹⁹ W. Welsch, *Tożsamość w epoce...*, *op. cit.*, s. 35.

²⁰ *Ibidem*.

3. RODZAJE TOŻSAMOŚCI MIĘDZYKULTUROWEJ

W procesach asymilacji we wzajemne złożone interakcje wchodzi grupy i ludzie, tworzący zarówno sumę, jak i iloczyn kultur. To, co wspólne dla wszystkich uczestników systemu społecznego, społeczeństwa obywatelskiego, na poziomie języka, systemu normatywnego, wartości, prawa, jest wytworem integracji. Asymilacja sięga dalej i głębiej w świadomość ludzką, w sferę postaw, orientacji ideologicznych. Na skutek wzajemnego współwystępowania, ścierania się, przenikania różnorodnych tradycji, elementów dziedzictwa kulturowego rodzą się liczne rodzaje tożsamościowej reakcji na wymogi wynikające z sytuacji wielokulturowości. W tabeli 2 wyróżnione są główne typy tożsamości występujące w złożonych, wielokulturowych społeczeństwach.

Do najważniejszych procesów kształtujących charakter ponowoczesnych, złożonych społeczeństw wielokulturowych, warunkujących zakres przemian tożsamości uczestników, zaliczyć należy:

1. Nakładanie się na siebie i współwystępowanie różnych modeli pluralizmu kulturowego, od monizmu narodowego i etnicznego, poprzez monocentryzm bądź dwukulturowość (transkulturowość) hybrydalną, po pluralizm mechaniczny i organiczny, dominujący w coraz większym stopniu w kształtowaniu obecnego systemu tożsamości Brazylijczyków, Australijczyków, obywateli Stanów Zjednoczonych i – w pewnej mierze – krajów członkowskich Unii Europejskiej. Mechanizmy te określić można mianem transkulturowości.

Do najważniejszych mechanizmów należą tu moim zdaniem trzy procesy:

A. Mieszania się ras i powstawania nowych tożsamości transgranicznych, mieszanych rasowo i etnicznie, przykładowo Mulałów, Metysów, Latinoamerykanów, Afroamerykanów, Skandynawów czy w najszerzej perspektywie: Amerykanów i Europejczyków.

B. Nakładania się na siebie świadomości etnicznej i rasowej, przy zaniku i redukcji wymiaru rasowego do etnicznego, określonego faktem pochodzenia plemiennego, etnicznego bądź narodowego. Rezultatem tego procesu jest stosunkowo szybki zanik zjawisk rasizmu i dyskryminacji spowodowanej faktem odrębności rasowej.

C. Współwystępowania podwójnej, podzielanej, symetrycznej tożsamości etniczno-narodowej typu polono-amerykańskiej, baskijsko-hiszpańskiej, niemiecko-europejskiej, indio-brazylijskiej, afro-brazylijskiej, walijsko-brytyjskiej.

W rezultacie dochodzi do częstych wciąż przypadków dwujęzyczności i dwukulturowości na poziomie lokalnych skupisk etnicznych we Flandrii, na Kaszubach, w Alzacji, Katalonii czy w stanach Illinois i Nowy Jork. Dwukulturowość i podwójna, podzielana tożsamość kulturowa utrzymuje się nie tylko w wielkich aglomeracjach miejskich Londynu, Berlina, Paryża, Chicago, Nowego Jorku czy Los Angeles, ale także w lokalnych skupiskach regionalnych, przykładowo na Śląsku czy na Spiszu i Orawie.

2. Synkretyzm religijny, estetyczno-artystyczny oraz kulturowo-obyczajowy. W procesach uniwersalizacji kulturowej społeczeństw ponowoczesnych dochodzi do mieszania się i nakładania elementów, wierzeń religijnych, sztuki, motywów muzycznych, symboli rasowych, etnicznych i narodowych, a także innych elementów kulturowych, w rodzaju tańców, potraw, stylów architektonicznych, wzorów dziedziczenia czy stylów życia. Symbolami i elementami tego synkretyzmu stają się nie tylko składniki jadłospisu Amerykanów czy Europejczyków, bazujące na włoskiej pizzy, francuskim winie, niemieckim hamburgerze, szwajcarskim serze czy hiszpańskich oliwkach, ale także góralski oscypek czy żydowska maca.

3. Polimorfizm grup etnicznych, rasowych oraz regionalnych autochtonicznych wspólnot kulturowych. Różnorodność form organizacji grupowej wynika z rasowego, etnicznego i religijnego wielokulturowego dziedzictwa członków heterogenicznych społeczeństw ponowoczesnych. W cywilizacjach amerykańskiej i europejskiej uczestniczą ludzie wywodzący się z wielu różnorodnych grup kulturowych. Posługują się oni w większości jednym z głównych języków: angielskim, hiszpańskim i niemieckim, co sprawia, że zacierają się różnice etniczne i narodowe, a wzrasta poczucie „europejskości” i „amerykańskości”.

4. „Glokalizm” tożsamości etnicznej i narodowej. Jest to syndrom postaw i tożsamości stanowiący złożony, wielowymiarowy system tożsamości globalnej, z różnymi rodzajami identyfikacji węższej, lokalnej, regionalnej, w wersjach przykładowo reprezentowanych przez Retoromanów w Szwajcarii, Walińczyków w Wielkiej Brytanii, ale także Ślązaków w Niemczech czy imigrantów polskich w Irlandii. Globalna identyfikacja amerykańska i europejska zasadza się – w tych przypadkach, gdy staje się wyrazista – na różnych elementach wspólnego wszystkim odrębnym grupom lokalno-etnicznym, kulturowo-regionalnym oraz narodowym poczucia identyfikacji z nadrzędnym wobec nich obszarem jednakowych wartości cywilizacyjnych.

5. Rosnący udział złożonych, biwalencyjnych i poliwalencyjnych typów tożsamości kulturowej, będących komponentami szerszej identyfikacji z kulturą bądź cywilizacją europejską, amerykańską, muzułmańską czy hinduską. Typ polskiej czy niemieckiej tożsamości narodowej w coraz większym stopniu uzupełniany jest przez nie tyle alternatywne, co komplementarne rodzaje identyfikacji turecko-niemieckiej, śląsko-polsko-niemieckiej czy alzacko-niemieckiej. Podobnie rzecz ma się z rosnącym pluralizmem postaw i tożsamości kulturowych Brytyjczyków czy Amerykanów, przykładowo polskiego bądź hinduskiego pochodzenia.

Tabela 2. Typy tożsamości w procesach asymilacji

MONOWALENCYJNY TRADYCJONALISTA	MONOWALENCYJNY UNIWERSALISTA	BIWALENCYJNY PLURALISTA
ORTODOKS FUNDAMENTALISTA	ZASYMILOWANY AUTOCHTON	ZINTEGROWANY PLURALISTA
NACJONALISTA RASISTA	ZNACJONALIZOWANY ETNIK	ZASYMILOWANY PLURALISTA

W tabeli wyszczególnione są główne rodzaje tożsamości występujące w wielokulturowych, zintegrowanych, uniwersalizowanych, zasymilowanych społeczeństwach pluralistycznych. Wyróżnione rodzaje tożsamości występują z różną częstotliwością i natężeniem, zależnie od przebiegu procesów scalających, unifikujących i integrujących różnorodne elementy składowe. Wszystkie typy tożsamości rozkładają się na continuum skali od jednokulturowego, monowalencyjnego tradycjonalisty do zasymilowanego pluralisty. Jak każda typologia, również ta nie jest rozłączna, wyróżnia wszakże i obejmuje także zbiorowe kategorie tożsamości występujące w podlegających procesom asymilacji społeczeństwach wielokulturowych.

1. Jeden kraniec skali zajmuje typ tożsamości monowalencyjnego tradycjonalisty. Monowalencyjny tradycjonalista reprezentuje typ identyfikacji z jedną dominującą grupą kulturową, traktowaną jako podstawowa i wyłączna grupa odniesienia. Jest to szerokie spektrum identyfikacji, od trybalnej, plemiennnej, opartej na więzach pokrewieństwa i wspólnocie krwi, poprzez tożsamość typu etniczno-regionalnego, aż po narodową. Tożsamość tego typu reprezentują przykładowo Aborygeni w Australii, Kełderasze w Polsce, Indianie Hopi i Zuni w Stanach Zjednoczonych, Jakuci oraz Czuktowie w Rosji, Murzyni Joruba w Nigerii. Tożsamość prenarodowa,

bliższa plemiennej, jest zjawiskiem coraz rzadszym w strukturze społeczeństw wielokulturowych. Niemniej jednak nadal występuje, charakteryzując niezwykle pod względem odrębności językowej, religijnej, obyczajowej elementy składowe struktur pluralistycznych. Grupy takie oraz ich członkowie nabywają i utrwalają status mniejszości kulturowej, lokując się niekiedy na pozycjach dyskryminowanej negatywnie bądź pozytywnie (jak Maorysi w Nowej Zelandii lub Indianie Navahoo w Stanach Zjednoczonych) zbiorowości kulturowej. Są to grupy i ludzie o tożsamości „reliktowej” w globalizujących się społeczeństwach, zbiorowości traktowane jako kultury wzbogacające, zwiększające różnorodność oraz stopień złożoności społeczeństw obywatelskich. Coraz wyraziściej akceptowane i pożądane jako egzotyczne, podnoszące także poziom atrakcyjności kulturowej złożonych strukturalnych układów społecznych, w rodzaju brytyjskiego, amerykańskiego, europejskiego czy zachodniego. Grupy tego typu stanowią wskaźnik, papierek lakmusowy tolerancji, akceptacji odrębności, demokratycznych procedur ochrony praw jednostek i grup do zachowania ich dziedzictwa kulturowego.

2. Typ ortodoksyjnego monisty reprezentują członkowie ekskluzywnych, separujących się, często zamkniętych grup religijnych, mieszkańcy enklaw rasowych, kastowych czy etnicznych. Typ ortodoksa jest wyrazem braku asymilacji, przy zaawansowanej w różnym stopniu integracji. Ortodoksyjni członkowie grupy kulturowej są praworządnyimi obywatelami, respektującymi jednak wyłącznie te normy prawne, które nie stoją w sprzeczności z dogmatami i doktrynami ich grupy religijnej, językowej i kulturowej. Typ ortodoksa reprezentują przykładowo amisy. Trudno nazwać ten typ tożsamością międzykulturową, chociaż w skomplikowanych konfiguracjach kulturowych nie tylko mormoni, ale i ortodoksyjni katolicy, protestanci, muzułmanie czy wyznawcy judaizmu, podobnie jak staroobrzędowcy w Polsce, tworzą odrębne rodzaje identyfikacji, które z trudem poddają się zarówno integracji, jak i asymilacji. Typ tożsamości fundamentalistycznej jest skrajnym rodzajem identyfikacji z ideologicznie definiowaną, zakorzoną głęboko w tradycji grupą kulturową, także głównie o rodowodzie religijnym. Tożsamość fundamentalisty cechuje zwykle radykalizm i poczucie odrębności kulturowej, w tym głównie religijnej.

3. Typ monistycznego nacjonalisty i rasisty jest częsty w pierwszych fazach procesu uniwersalizacji, jako następstwo kolonizacji i podboju. Ten typ ekskluzywnej, monistycznej, jednorodnej tożsamości także posiada ideologiczne podłoże oraz oparcie w historycznie usankcjonowanej tradycji.

Pierwsze trzy typy tożsamości występują w zasadzie „na uboczu” procesów integracji i asymilacji. Stanowią efekt braku pełnej integracji i akceptacji praw asymilacji. Utrzymują się w złożonych społeczeństwach wielokulturowych jako efekt braku równowagi i symetrii w stosunkach międzykulturowych, wynikających z nierówności rasowych, uprzedzeń i konfliktów etniczno-narodowych czy antagonizmów religijnych. Prowadzą do wykluczenia niektórych grup kulturowych z procesów asymilacji i uniwersalizacji, przy częściowej albo pełnej integracji ze społeczeństwem obywatelskim.

4. Typ monowalencyjnego uniwersalisty otwiera całą grupę tożsamości transkulturowych. Jego najlepszym odpowiednikiem jest identyfikacja bezpaństwowca kosmopolity, obywatela świata, Europejczyka bądź Australijczyka przedkładającego swoją identyfikację obywatelską ponad wszelkie inne charakterystyki odmienności rasowej, religijnej czy etnicznej. Jest to stosunkowo rzadki typ transkulturowego obywatela świata, posiadającego kulturowe korzenie, jednak ich niedemonstrującego.

5. Zasymilowany autochton to częsty rodzaj identyfikacji członków wspólnot prenarodowych, plemiennych, poddawanych w długich przeobrażeniach dziejowych procesom asymilacji w społeczeństwach o postkolonialnym, postmigracyjnym rodowodzie, takich jak społeczeństwa w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Australii czy Brazylii. Typ identyfikacji zasymilowanego autochtona reprezentują pozbawieni poczucia przynależności do grupy kulturowej opartej na więzi wspólnotowej zasymilowani, zamerykanizowani Indianie czy zasymilowani Afrobrazylijczycy.

6. Znacjonalizowany etnik jest typem identyfikacji właściwym dla spolonizowanego bądź zgermanizowanego Ślązaka. Tożsamość cechująca Kaszubów w Polsce czy Bawarczyków w Niemczech jest składnikiem szerszego układu integracyjnego, jakim jest społeczeństwo polskiej czy niemieckiej kultury narodowej.

7. Tożsamość biwalencyjnego pluralisty jest typowa i reprezentatywna dla niemal 90% populacji Amerykanów, deklarujących w każdym spisie powszechnym podwójną identyfikację kulturową. Jest to dominujący w społeczeństwach wielokulturowych zachodniej półkuli typ Afroamerykanina, Latynoamerykanina czy Amerykanina niemieckiego, irlandzkiego, włoskiego czy polskiego pochodzenia. Tożsamość podwójna, łącznikowa, przyjmuje różne postacie: może być symetryczna – dwukulturowa i dwujęzyczna, bądź asymetryczna, z różnymi wariantami kompetencji międzykulturowej. Tożsamość tego typu posiadają migranci. Cechuje ona wszystkich, bez względu na macierzystą przynależność rasową, etniczną lub narodową, dokonujących

trwałego lub nawet przejściowego transferu przestrzennego. Tożsamość kulturowa migrujących poddawana jest złożonym, co najmniej dwukulturowym oddziaływaniom i zmienia swój charakter oraz treść zależnie od długości pobytu na emigracji, od przynależności generacyjnej, stopnia wykształcenia, zamożności, płci, wieku, ale także w związku z wyznawaną religią, głoszoną ideologią czy przynależnością obywatelską. Przybiera ona najczęściej kształt tożsamości hybrydalnej, świadomości właściwej dla fazy „transferu” kulturowego, trwającego niejednokrotnie dłużej niż przez przeciąg trzech pokoleń.

8. Identyfikacja zintegrowanego pluralisty jest odmianą podwójnej tożsamości i dwukulturowości w wersji dwujęzycznego etnika, podlegającego dalszym fazom asymilacji osobowościowej. W zasadzie tożsamość tego typu można zredukować do poprzedniej kategorii, tj. biwalencyjnego pluralisty, z tą jednak różnicą, że jednostka o takiej identyfikacji bliższa jest uniwersalistycznego, transkulturowego krańca definiowania własnej przynależności w rodzaju amerykańskiej, europejskiej czy arabskiej.

9. Identyfikacją zasymilowanego pluralisty cechują się zakomodowani, częściowo bądź całkowicie zasymilowani członkowie społeczeństw wielokulturowych posiadających postkolonialny bądź postimigracyjny rodowód. Jest to tożsamość synkretyczna, syntetyczna, obejmująca elementy dziedzictwa co najmniej dwóch składowych kultur: macierzystej i nabytej. Ten rodzaj identyfikacji cechuje większość Kanadyjczyków, Amerykanów w USA, Brazylijczyków bądź Australijczyków²¹. Procesy asymilacji zachodzą pomiędzy grupami nie tylko etnicznymi i narodowymi, ale także rasowymi, czego następstwem jest przykładowo zjawisko metysażu w Meksyku, Chile czy Paragwaju. Zintegrowanego pluralistę cechuje złożona, co najmniej podwójna tożsamość kulturowa, z kombinacją zarówno nakładania się, jak i oddzielania poszczególnych kryteriów i elementów dziedzictwa kulturowego. Typ zintegrowanego pluralisty to przykładowo Amerykanin wyznania judaistycznego, dwujęzyczny czy nawet trójjęzyczny, będący mieszkańcem Nowego Jorku. Zasymilowany pluralista to typ identyfikacji właściwy dla zasymilowanego w pełni Amerykanina niemieckiego, holenderskiego czy brytyjskiego pochodzenia; właściwy dla kultywującego pamięć o własnym pochodzeniu i związku z kulturą przodków angielskojęzycznego lub dwujęzycznego protestanta czy iberoamerykańskiego, luzytańskiego bądź afrobrazylijskiego obywatela Brazylii.

---

²¹ J.J. Smolicz, *Współkultury Australii*, Warszawa 1999.

Podleganie wpływom więcej niż jednej kultury jest dzisiaj zjawiskiem zwyczajnym, dotyczącym każdego człowieka. Inne, znacznie słabsze są jednak wpływy płynące z zewnątrz, z przestrzeni aksjonormatywnej i semantycznej uważanej za „obcą”, zaś bardziej istotne kulturowe naciski „z wewnątrz” grupy wspólnotowej. Mieszane kulturowo środowiska społeczne posiadają różną moc oddziaływania na jednostki. Społeczeństwo globalne, wyznaczające jeden kraniec skali tych oddziaływań, lokuje wszystkich niemal bez wyjątku ludzi w sytuacji ulegania wpływom wielu różnych kultur, z których jedna definiowana jest jednak jako macierzysta. Na drugim krańcu mieszczą się małe wspólnoty kulturowe, typu rodzin, wspólnot religijnych, etnicznych, lokalno-sąsiedzkich, których uczestnicy rekrutują się z różnych grup rasowych i etnicznych.

Wpływowi takim samym jak jednostki urodzone i podlegające socjalizacji oraz funkcjonujące w mieszanych kulturowo środowiskach poddawani są we współczesnych społeczeństwach imigranci. Transfer z jednej grupy kulturowej do drugiej, z jednego, homogenicznego, znanego środowiska kulturowego do innego, zazwyczaj wielokulturowego, złożonego etnicznie i rasowo, wymaga nie tylko procesów przystosowania się do nowych zewnętrznych wymogów społecznych, ale także reorientacji własnego systemu postaw oraz przemian osobowości. Zmiany te odbywają się w długim procesie integracji, akomodacji, amalgamacji i asymilacji. Bywają hamowane oraz odrzucane przez nastawienia ksenofobiczne, separacyjne, zachowania i postawy alienacyjne, prowadzące do izolacji kulturowej oraz marginalizacji.

Konsekwencją podwójnego lub wielokrotnego uczestnictwa i oddziaływania kulturowego są różne rodzaje orientacji oraz sposoby osobowościowej reakcji, od pozytywnych, afirmujących kontekst wielokulturowości, po negatywne, odrzucające go. Przebieg procesów dostosowania postaw i osobowości jednostek do sytuacji wielokulturowości zależy od wielu czynników społecznych i psychicznych, w tym od rodzaju ideologii grupy, jej wielkości, poziomu rozwoju technologicznego, stopnia zamożności, historycznej ciągłości, systemu organizacji politycznej i gospodarczej oraz od umiejętności, temperamentu, wykształcenia, wieku czy nastawienia jednostek. Przy całej złożoności tych oddziaływań istnieją jednak dominujące wzory przemian tożsamości i osobowości ludzi poddanych wielokulturowym wpływom.

I. Wzór kształtowania postaw i osobowości etnocentrycznych i zarazem egocentrycznych typu monocentrycznego, jednorodnego. W tym

modelu kształtowania tożsamości występują orientacje konserwatywna i innowacyjna. Konserwatywny typ postaw prowadzi do kultywowania tradycji jednej z grup kulturowych lub budowy nowego rodzaju tożsamości, stanowiącej syntezę elementów tożsamości składowych. Przy przyjęciu takiej orientacji w stosunku do sytuacji wielokulturowości osobista strategia jednostki może polegać albo na przyśpieszonym procesie kształtowania tożsamości uniwersalnej, zawierającej węższe typy: tożsamości rasowej, etnicznej i językowej, albo na zamykaniu się w granicach jednej kultury, trwaniu przy monocentrycznej tożsamości kulturowej. Strategia „asymilacyjna” opiera się na chęci porzucenia macierzystej, „wyjściowej” tożsamości grupowej i nabyciu tożsamości dominującej w społeczeństwie przyjmującym. Godzenie wartości irlandzkich i polskich w tożsamości urodzonego ze związku imigrantów z Irlandii i Polski może doprowadzić do przyjęcia w kontekście amerykanizacji lub europeizacji najszerszej z możliwych (jeżeli nie kosmopolitycznej) tożsamości kulturowej.

II. Wzór budowy tożsamości jednorodnych, etnocentrycznych typu syntetycznego. Wynikiem działania tej strategii budowy tożsamości wielokulturowej jest synkretyczna lub hybrydalna forma identyfikacji kulturowej. Hybrydalność postaw i tożsamości jest pewnym wariantem synkretyzmu kulturowego. Tożsamość synkretyczna rodzi się na skutek łączenia w osobowości jednostki wpływów dwóch co najmniej systemów kulturowych (religijnych, etnicznych, rasowych, językowych). Synkretyzm jest pewną formą oportunistycznym, czyli takiego wzoru kształtowania postaw i osobowości w procesie asymilacji, który polega na przejmowaniu i łączeniu przypadkowych często, ale funkcjonalnych dla pozycji jednostki w nowym społeczeństwie elementów kultur. Jednostki o takim typie tożsamości nie próbują dostosować się przede wszystkim do wzorów dominujących w nowej kulturze, lecz do własnych potrzeb i wygody. Przy przyjęciu synkretycznej formy tożsamości jest im łatwiej funkcjonować w środowisku lokalnym poprzez tworzenie oryginalnych, niespotykanych wcześniej i nigdzie indziej środowisk kulturowych. Jest to tożsamość wyróżniająca ludzi o mieszanym pochodzeniu rasowym i etnicznym, rozpowszechniona wśród Afrobrazylijczyków czy Amerykanów o meksykańskim (*Chicanos*)²² lub polskim (tożsamość polonijna) pochodzeniu narodowym.

---

²² A. Kaganiec, *Mexican, Mexican American, Chicano czy Latino? Tożsamość narodu mniejszości meksykańskiej w wielokulturowym społeczeństwie USA*, [w:] *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, red. K. Golemo, T. Paleczny, E. Wiącek, Kraków 2006, s. 279–294.

III. Wzór uniwersalizacji, integracji tożsamości typu pluralistycznego ludzi otwartych na wielokulturowość i odmienność, konstruujących postawy w rodzaju zintegrowanego lub zuniwersalizowanego pluralisty. Jednostki o tym typie tożsamości i orientacji wielokulturowej są najczęściej oportunistami ulegającymi dominującym prawom procesów asymilacji. O ile do utrzymania jednorodnej, monowalencyjnej tożsamości plemiennej czy narodowej potrzeba dużo samozaparcia oraz motywacji egocentrycznej, o tyle budowa pluralistycznych typów tożsamości jest procesem dominującym, postrzeganym jako naturalna odpowiedź na wymogi grupowej różnorodności. Przekształcenie się imigranta i jego dzieci w Amerykanów wydaje się prostsze i naturalniejsze niż trwanie przy macierzystej tożsamości kulturowej Irokeza, Wietnamczyka czy Murzyna. Łatwiej ukształtować wielokulturową tożsamość Afroamerykanina i Latinoamerykanina czy Amerykanina polskiego pochodzenia niż Polaka czy Meksykanina w Stanach Zjednoczonych. Typ tożsamości syntetycznej, pluralistycznej występuje w wersjach zintegrowanej i zdezintegrowanej. Zdezintegrowana oznacza „niedopasowanie” elementów poszczególnych kultur w tożsamości Amerykanina, prowadzące do konfliktu postaw i wartości. Jest to jednak zjawisko zazwyczaj przejściowe, towarzyszące pierwszemu i drugiemu pokoleniu imigrantów, przejawiające się w autodeprecjacji, samonienawiści, zjawiskach szoku kulturowego, społecznego niedostosowania. Wśród osób o takim typie tożsamości pojawiają się outsiderzy, psychodewianci, ludzie o nietypowych osobowościach, kontestatorzy, zdeklasowani arystokraci, członkowie włoskiej *cosa nostra* i japońskiej *yacuzi* w Nowym Jorku, zmuszani do dokonywania wyboru pomiędzy tym, co „macierzyste”, „rdzenne”, etniczne, a tym, co amerykańskie, nabyte i przyswojone w procesach przystosowania społecznego i częściowej akulturacji. Zdezintegrowany pluralista stoi co dnia przed wyborami stosownej strategii zachowania i działania, innego w środowisku lokalnym, rodzimym, innego w społeczeństwie globalnym. Konieczność pogodzenia norm wspólnoty macierzystej z wymogami i wartościami społeczeństwa przyjmującego prowadzi do konfliktu postaw i tożsamości, co rodzi dyskomfort psychiczny i zmusza do dokonywania niejednokrotnie dramatycznych wyborów w rodzaju: czy podporządkować się normom wspólnoty lokalnej, wymogom grupy etnicznej, czy ją opuścić i poddać się wyłącznie nowym, bardziej uniwersalnym kanonom kulturowym?

BIBLIOGRAFIA

- Appadurai A., *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, przeł. Z. Pucek, Kraków 2005.
- Babiński G., *Więź etniczna a procesy asymilacji. Przemiany społeczności etnicznych: zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Kraków 1986.
- Child I.L., *Italian or American? The Second Generation in Conflict*, New Haven, CT 1943.
- Fallows M.R., *Irish Americans. Identity and Assimilation*, Englewood Cliffs, NJ 1979.
- Gans H.J., *Toward a Reconciliation of „Assimilation” and „Pluralism”: The Interplay of Acculturation and Ethnic Retention*, „International Migration Review” 1997, nr 31 (4), s. 875–892, <https://www.doi.org/10.2307/2547417>.
- Glazer N., *Is Assimilation Dead?*, „Annals of the American Academy of Social and Political Sciences” 1993, nr 530 (1), s. 122–136, <https://www.doi.org/10.1177/0002716293530001009>.
- Glazer N., Moynihan D.P., *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*, Cambridge, MA 1963.
- Gordon M.M., *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*, New York 1964.
- Hannerz U., *Powiązania transnarodowe. Kultura, ludzie, miejsca*, przeł. K. Franek, Kraków 2006.
- Harris R. McL., Smolicz J.J., *Australijczycy polskiego pochodzenia. Studium adaptacji i asymilacji młodego pokolenia*, przeł. i opr. G. Babiński, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984.
- Hutchinson E.P., *Immigrants and Their Children 1850–1950*, New York – London 1956.
- Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans*, „International Migration Review” 1997 (Special Issue: 120), nr 31 (4).
- Kaganiec A., *Mexican, Mexican American, Chicano czy Latino? Tożsamość narodowa mniejszości meksykańskiej w wielokulturowym społeczeństwie USA*, [w:] *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, red. K. Golemo, T. Paleczny, E. Wiącek, Kraków 2006, s. 279–294.
- Mach Z., *Niechciane miasta – migracja i tożsamość społeczna*, Kraków 1998.
- Petersen W., *A General Typology of Migration*, „American Sociological Review” 1958, nr 23 (2), s. 256–266, <https://www.doi.org/10.2307/2089239>.
- Portes A., *Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities*, „International Migration Review” 1997, nr 31 (4), s. 799–826, <https://www.doi.org/10.2307/2547415>.
- Rutledge M.D., *Towards a Theory of Biculturalism*, [w:] *Biculturalism, Self Identity and Societal Transformation (Research in Race and Ethnic Relations, Volume 15)*, red. M.D. Rutledge, Bingley 2008, s. 9–29.
- Smolicz J.J., *Współkultury Australii*, Warszawa 1999.
- Thomas W., Znaniecki F., *Chłop polski w Europie i Ameryce*, t. 1–5, Warszawa 1976.
- Vertovec S., *Transnarodowość*, przeł. I. Kołbon, Kraków 2012.
- Welsch W., *Tożsamość w epoce globalizacji. Perspektywa transkulturowa*, przeł. K. Wilkoszewska, [w:] *Estetyka transkulturowa*, red. K. Wilkoszewska, Kraków 2004, s. 31–43.
- Welsch W., *Transkulturowość. Nowa koncepcja kultury*, przeł. B. Susła, J. Wietecki, [w:] *Filozoficzne konteksty rozumu transwersalnego. Wokół koncepcji Wolfganga Welscha*, red. R. Kubicki, Poznań 1998, s. 195–222.

Założenia teorii asymilacji, red. H. Kubiak, A. Paluch, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980.

Zhou M., *Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation*, „International Migration Review” 1997, nr 31 (4), s. 825–858, <https://www.doi.org/10.2307/2547421>.

Zubrzycki J., *Żołnierze i chłopci. Socjologia emigracji polskiej*, przeł. T. Paleczny, „Przegląd Polonijny” 1989, z. 4, s. 5–23.

INTERCULTURAL TYPES OF IDENTITY – BETWEEN INTEGRATION AND ASSIMILATION

Abstract: The article is an attempt to systematise dominating approaches in sociology and cultural studies how to describe relations present in societies – today becoming to much lesser extent monoethnic. The cultural, national, ethnic, religious or linguistic diversity constitute examples of areas where the diverse elements are present. Assimilation, accommodation, integration or separation are a start point in the study on contemporary intercultural identity types.

Key words: identity, interculturality, social relations